

JAN WILLEM DE BOER, 1893-1979

DOOR HERMAN BESSELAAR

IN de avond van zondag 25 november 1979 overleed de Rotterdamse journalist en letterkundige Jan Willem de Boer te midden van zijn vele boeken en paperassen in Huize De Duynsberg aan de westrand van Tilburg. Het was in letterlijke zin een kalm wegglijden uit het leven. Men vond hem vóór zijn stoel waarin hij, na zijn laatste avondmaaltijd, was gaan rusten. Een dood zoals hij zich altijd had gewenst. De laatste jaren, na het heengaan van zijn vrouw Jet, zijn hem dikwijls moeilijk gevallen, in weerwil van hardnekkige pogingen om zich 'te verzoenen met de dolle levensvermoeide wereld die hij verliet' (citaat uit De Boers derde roman, Solaes, anno 1929).

J.W. de Boer was geen geboren Rotterdammer. Hij kwam op 28 oktober 1893 ter wereld in het Overijsselse stadje Goor, waar zijn vader schoolhoofd was. Een stille wijze man, deze vader. Iemand, die het liefst overal en te allen tijde op de achtergrond bleef. Hij stamde af van Menso Cloppenburg, een man die in de 16de eeuw leiding gaf aan de kerkhervorming in Oost-Friesland.

Jan Willems moeder, een Kleyn-Bentinck, was verwant aan het Friese geslacht Van Andringa, waarvan velen voorname ambten bekleedden en sommigen deelnamen aan avontuurlijke ondernemingen in Oost-Aziatische gewesten. Zijn hele leven door heeft Jan Willem bijzonder grote waarde gehecht aan dit voorgeslacht en daaraan een zekere koppige fierheid ontleend.

In 1898 verhuisde het gezin De Boer - ouders met twee jongens, Menso en Jan Willem - naar Rotterdam, waar vader opvolger werd van de oude schoolmagnaat Molenbroek. Totdat het buitenwijkhuis aan de Noordsingel (tegenover de Jacob Catsstraat) gereed was, logeerde de familie in hotel Coomans. De vijfjarige Jan Willem was genezende van een polio-aandoening en moest derhalve bij de table d'hôte in een rolstoeltje worden aangeschoven. Het duurde echter niet lang of de jongen kon normaal lopen. Hij ging eerst enige tijd naar de school van zijn vader aan de Van Alkemadestraat, vervolgens naar het onderwijsinstituut van de heer Landsman aan de Jonker Fransstraat.

Over zijn eerste Rotterdamse jaren heeft De Boer eens

opgemerkt dat de Maasstad 'genereus, onbarmhartig, mild en moedgevend' op zijn geest inwerkte. Hij leerde er vooral veel vriendschap kennen. 'Op de eerste school Klaas Goppel, wiens vader het benijdenswaardige vrije beroep van havenorgeldraaier uitoefende. Klaas en ik mochten assisteren. Klaas, groot, scheel, vuurrood van haar, kon meesterlijk knokken. De eerste lessen in weerbaarheid dankte ik grotendeels aan hem. Verder waren er Pietje Siebel (van de uurwerken): lief, teer en beschaafd; en Guus Pijl, wiens vader in de Kortebrantstraat goudblad verwerkte en minutieus kostbare antiquiteiten restaureerde.'

Vrienden bij de vleet. Zwerftochten, knuppelgevechten, gestoei in Park of Diergaarde. En een keur van maagdelijnen, zoals dat door-de-wol-geverfde dienstmeisje met de wonderlijke naam Pietertje Oranje-Nassau, wier moeder een zuurkraam had... Wanneer Jan Willem later zijn jeugdherinneringen ophaalde - mondeling of schriftelijk - konden ze wel eens ongelooflijk schijnen, zodat bij luisteraar en lezer de gedachte postvatte van 'louter fantasie', voor nuchtere Rotterdammers nauwelijks aanvaardbaar, maar wèl altijd boeiend. Zijn gebundelde stukjes uit het Parool - *Hartje Stad* ('53) - vormen een goed voorbeeld ofschoon zij als pennevruchten buiten het begrip literatuur vallen.

In 1905 ging Jan Willem naar het Erasmiaans Gymnasium aan de Coolvest. Dr. S.J. Warren was daar toen rector en de dichter Leopold leraar Grieks. Merkwaardig, dat De Boer in gesprekken met oud-Erasmiani van latere jaargang weinig over deze belangrijke school vertelde en doorgaans volstond met een enkele opmerking ('die oude Warren - ach ja, een innig goed mens'). In een van de hogere klassen verliet hij (om niet bekende redenen) het Erasmiaans om aan het christelijk Marnix-gymnasium (Jonker Fransstraat) de zes hoger-onderwijs-jaren vol te maken, onder opperleiding van de sanguinische rector dr. J. van der Valk.

In het maandschrift *Bekende Rotterdammers* (1927), waaraan verscheiden gegevens in dit 'in memoriam' zijn ontleend, wordt opgemerkt dat Jan Willem de Boer op het gym een middelmatig leerling was, die door zijn moeilijk karakter zijn ouders menige slapeloze nacht bezorgde. In vele opzichten, zo verluidt, bleef hij een lastige jongen, die echter anderzijds jegens de leraren, die blijk gaven zijn zuiver-noordelijk karakter te verstaan, een grote aanhankelijkheid betoonde.

Na het met succes bekroonde eindexamen moest de negentien-

jarige zijn militaire dienstplicht gaan vervullen. Het was toen 1912. Als reservist bezocht hij de tweede verlofsschool voor officieren in het oude kloostergebouw aan de Maastrichtse Looiersgracht. Deze periode leverde allerlei bijzondere gewaarwordingen op. Het militaire milieu stond Jan Willem tegen, maar Maastricht - 'de lichtstad' - boeide hem sterk. De hele Limburgse *scenery* voegde aan zijn kleurige suite van sterkvariërende levenservaringen een plechtig-schrijdende sarabande toe. Hij hield ervan te dromen en te dichten ergens op een heuveltop of boven op het fort Sint-Pieter. Bij zijn sergeants-examen leverde hij zijn papieren blanco in. 'Liever helemaal niks dan geknoei', was zijn verweer. Een van de examinatoren, iemand uit het Drentse, had wel begrip voor de stijfhoofdigheid van die Twents-Friese Rotterdammerling en gaf hem de papieren terug met de aantekening: brutaliteit 2, originaliteit 2, eerlijkheid 2, tezamen 6 = voldoende.

Drie maanden later werd Jan Willem de Boer vaandrig.

Na afloop van zijn eerste militaire oefeningsperiode ging hij aan de Utrechtse universiteit in de Nederlandse letteren studeren. Hieraan moest al spoedig (in 1914) een einde komen wegens het uitbreken van de wereldoorlog en de daarmee samengaande mobilisatie van het Nederlandse leger. Als vaandrig moest hij naar Woerden. Wat later, toen hij 2de luitenant was geworden, werd hij naar verschillende plaatsen gedetacheerd: Ede, Ravestein, Gorinchem enz. Elke plaats met een eigen karakter, waarvan hij de eigenaardigheden met zijn scherp observatievermogen, vermengd met een flinke scheut fantasie, gauw 'door' had en er de essentie uit puurde voor toekomstig schrijfwerk.

De mobilisatietijd moet hem een vrij hevige morele schok hebben gegeven, doordat hij - aldus de al eerder genoemde biografie - 'in overweldigende mate kennis maakte met menseneed en verdwazing'. In deze periode ontstond de roman *De Gek*, een cri-de-coeur tegen degeneratie.

Zijn volledig dienstverband werd in 1917 opgeheven, doordat de jonge luitenant studieverlof kreeg toegekend. Pas in de loop van 1919 kon hij het soldatenleven voorgoed vaarwel zeggen. De studie moest echter plotseling worden afgebroken als gevolg van een verkeersongeval (aanrijding in Rotterdam), waardoor hij geruime tijd niet kon lopen. Na de genezing ruilde hij de studie in Utrecht voor die in Leiden, waar hij Oosterse letteren en wijsbegeerte koos.

Leiden: nieuwe vriendschappen, een andere wereld - wèl

fascinerend in velerlei opzicht maar toch niet geheel voldoening schenkend. Wat Jan Willem vooral verlangde, was: praktisch werk, zodat hij niet langer op kosten van zijn ouders behoefde te leven. Inmiddels 28 jaar geworden, solliciteerde hij naar een journalistieke baan en werd al spoedig verbonden aan de redactie buitenland van Sijthoffs Rotterdamsch Nieuwsblad in het oude gebouw (doolhof van gangen, trappen en opkamertjes) aan het Beursplein, waar de kalme humane G.J. van Dalen (met de breedgerande zwarte hoed) directeur was.

De kersverse journalist had al twee boeken op zijn naam staan. Acht jaar eerder was nr. 2, *De Kolk in de Kreek*, verschenen. Evenals *De Gek* een boek over rijpere jeugd. Ofschoon beide romans over het algemeen gunstig beoordeeld waren ('meeslepend enthousiast en diepdoorvoeld', 'veelbelovend', enz.), was de schrijver er zelf allerminst over te spreken. Beide werken heeft hij dadelijk 'af' geschreven; hij wilde er zelfs niet meer over praten.

Daarna kwam *Solaes*. In die tijd, december 1922, had ik het voorrecht met Jan Willem kennis te maken. Vers van de Erasmiaanse schoolbanken - een onvoltooid leerprogram achter mij latend - kwam ik bij de redactie stadsnieuws van het Nieuwsblad. Een van de eerste papieren, die mij onder de neus werden geschoven, was een intekenlijst voor een collega die op het punt stond te trouwen: zekere J.W. de Boer, die op de afdeling buitenland onleesbaar-gehectografeerde kopij van Belinfante (vieze paarse inkt in scheef oplopende regels) zat te bewerken. Gênant zijn zulke bedellijsten, want wat voor 'n bedrag moet men achter z'n naam zetten? 'Een gulden is meer dan welletjes,' zei mijn afdelingschef, 'je kent de man niet eens'. Over die onbekende werd ik overigens spoedig ingelicht door een oude collega, die zei: 'wonderlijke vent die romans schrijft'. Goede romans? Maar dat wist meneer niet omdat hij er nooit een had gelezen... De Gek... en hij wist van horen-zeggen dat dit toch geen autobiografie was. Deze De Boer was al aan zijn derde roman toe. *Solaes* - los aas, zei een olijke collega die altijd in anagrammen behagen schiep.

De bruidegom van de Haagse journaliste en kinderboekenschrijfster Jet van Strien was een indrukwekkende figuur, fors gebouwd, met een frisse rode kop, fraaie krulkuif, zeeblauwe ogen. Hij droeg altijd een hoge boord met omgeslagen punten. De wijze, waarop hij, al sprekende, zijn mollige en toch stevige

handen spreidde en vouwde, was heel karakteristiek. Op het prachtig geschilderde portret, dat Marius Richters jaren later van hem zou maken, spreken deze handen een duidelijke taal: zij zijn hemzelf.

In zijn gaan en staan had hij iets van trots en rebellie, ook een zekere hoffelijkheid. Hij sprak graag over belevenissen en van zijn verhalen ging een vreemde gloed uit. Niets was 'gewoon' in wat hij vertelde. De elf jaar jongere collega wilde niets liever dan in die wonderlijke verhalen uit studenten- en soldatenleven geloven. Ze gaven kleur en fleur aan het alledagsleven op de krant. Jan Willem, die ik voorlopig 'meneer' bleef noemen, was de enige figuur in deze omgeving, die mij kon inspireren tot bevrijdende gedachten. Wij ontmoetten elkander meestal in de lange corridor tussen onze werkkamers, bij de wasbak waaraan hij wel twintigmaal per dag zijn inkt handen met een borsteltje kwam schoonschrobben. De collega's keken hem altijd met een geamuseerd oog aan - behalve de enige dame op de redactie, die hem vreesde wegens dat stoute lichtje-van-spot in zijn ogen wanneer hij met haar sprak. 'Je weet nooit wat-ie van je denkt,' zei ze eens.

Toen ik voor de eerste maal bij het jonge echtpaar De Boer thuis kwam, droeg ik het soldatenpak, want in '24 moest ik 'voor mijn nummer' in dienst. Aan die periode is de naam van Jan Willem de Boer ook op andere wijze nauw verbonden. In een gesprek bij het fonteintje had ik terloops eens de suggestie geopperd, dienst te weigeren. Zo kort na de eerste wereldoorlog (met al die opwindende lectuur als *Im Westen nichts Neues*) deed ik aan pacifisme. Sommige burgerwachtgetrouwen op de krant, die daar de lucht van kregen, meenden er libertijnse invloed van De Gek en De Kolk in de Kreek in te bespeuren. Misschien hadden zij een beetje gelijk, want Jan Willems invloed ging die kant uit. Toch oefende hij nimmer enige aandrang op mij uit - en het kwam ook niet tot dienstweigering.

In 's konings rok begaf ik mij op een verlofdag naar het De Boer-flatje aan de Beukelsdijk en was daar meteen 'thuis'. Er lag een lap grasland naast de deur van het hoekhuis en van de woonkamer uit kon je heel ver zien naar de spoorbaan. Toen ik na dat eerste bezoek 's avonds wegging met een kop, die nagloeide van de conversatie, zag ik op honderden meters afstand hoe zij - Jan Willem en Jet - nog in 't wilde weg met de gordijntjes wapperden om het optisch contact tussen ons zo lang mogelijk te bewaren. Zij waren de eerste getrouwde vrienden, die

ik had. Het is moeilijk te zeggen wat zo'n vriendschap voor een opgeschoten puber betekent. Een vriendschap die volwassen maakt. Kort na dit bezoek ontving ik in mijn Delftse kazerne een briefje van hem:

'B.B. - Hoe gaat het met de verandering die zich in je voltrekt? Bijna zouden we de ondeugende vraag willen doen...: krijg je wel eens rooie ooren... om jezelf? Schrijf er eens over, zul je? Elk detail is natuurlijk belangrijk. Jij die bepaalde geluiden niet kon uitstaan, jij die wapens mijdde, jij wordt natuurlijk een scherp-schutter 1ste klasse omdat je hand en je blik rustig zijn. Jij, die nare geuren meed, jij hebt, zij het dan in de bescheidenste mate, reeds kruitdamp geroken en je hebt gemerkt dat die een merkwaardige smaak naliet op de tong... Jij hebt je reeds vergist in vrienden, onverschilligen en vijanden... maar het leven in dooi is even mooi als bij vriesweer. Loomheid, moeheid en gezonde honger staan tegen alle horizonnen, en zij zijn geen spoken. Hup twee, een twee drie vier, en God staat in de keuken, bakt kuch en trakteert op gehaktballen. - Jet en Jan de Boer.'

Voortaan ging geen week voorbij of ik zat enkele uren in huize De Boer. Jan ijsbeerde graag tussen gast en boekenkast en vertelde de vreemdste geschiedenissen. Jet, vaak achter haar Remington, kon zijn al te zwierige fantasie met blijmoedige humor relativeren. Madzy, de baby - de eerste boreling die ik ooit zag zó kort al na de geboorte - lag in de wieg. Een zoon was nog een verre wensdroom. Er werd eindeloos veel gepraat, voorgelezen, gelachen - Jet kon zo grappig trappelen van plezier - gekritiseerd en gefilosofeerd. Zoveel schrijvers leerde ik kennen, waarvan ik op school nooit had gehoord. Rilke, Meyrink, Duhamel, Somerset Maugham, Lawrence, Linnankoski, Charles de Koster, Ary Prins - deze volgorde is onjuist, maar er wàs nu eenmaal nooit een juiste volgorde, wij dwaalden maar wat tussen de perken in het labyrint van de wereldliteratuur. Jan Willem hield Ariadne's draad - die van de verbeelding - vast in handen. Het gebeurde ook wel, dat hij iets uit eigen werk voorlas, een boek in statu nascendi: *Ras, het Nachttij der Runia's*. Een dikke stapel papier, volbeschreven in dat bekende regelmatige statige handschrift van hem, letters met omgeslagen punten, beheerste krullen, redekunstige komma's en gedachtenstreepjes. Het was voor het eerst dat ik verband zag tussen een schrijver en zijn manuscript.

Jan Willems schrijftaal had voor mij iets ongehoords. On-

voorziene zinswendingen, ongeziene werkelijkheden maakten zich los. Hij fotografeerde de realiteit met een infrarood filter; daardoor kregen de dingen een onwerkelijk aspect. Een struik veranderde in een oerwoud, een vluchtheuvel kon een Olympus worden. Zijn mensen droegen niet voor niets namen als Hero, Vromonde, Wigo, Lydwine. Figuren van bovenmenselijk formaat uit een opperwereld; en toch kwamen ze je zó nabij dat je hun ademgang en hun harteklop kon horen. Rijke avonden, daar in die kleine flat. Nòg meer, toen zich daar ook andere vrienden kwamen melden: Ben Stroman, Wim (W.A.) Wagener, om er twee te noemen die even nauw aan Jan Willem en Jet verbonden waren; en Jo Otten, de econoom-literator. Vrienden, die weer andere schrijvers met het vuurwerk van hun geestdrift belichtten: Franz Kafka, Tucholsky, Werfel, John dos Passos...

Al die gesprekken over boeken en schrijvers werkten ook de zelfwerkzaamheid van ons vriendengroepje sterk in de hand. Uit die tijd dateren onze eerste eigen 'schrijfoefeningen', pakjes dichtbeschreven papier tussen kartonnetjes, met elastiekjes of romantisch lint omwonden. Ik herinner mij van Wagener een roman die Thingeburg heette - geconstrueerd naar een meetkundig afgewogen schema - en van Stroman die precieus-tastende novelle Favle.

Wij, iets jongeren, hebben aan het echtpaar De Boer veel goeds te danken. Jan Willem was ook een vertrouwensman, aan wie wij alles konden voorleggen en met wie wij alles konden bespreken. Hij mat met maatstaven, die het leven een grotere reikwijdte schenen te geven. Zijn levenshouding was in zekere zin patricisch. Bij het woord 'patriciër' moet men vooral denken aan 'iemand die zijn vaderen heeft'. Hij was een echte *hidalgo* - Spaans woord dat in feite betekent: zoon van iemand, hijo de algo. Het patricische element spreekt ook heel duidelijk uit zijn boeken. Terwijl wij, jongeren, vaak geneigd waren de invloed der 'patres' te bagatelliseren en vooruit te zien naar een zwevende, traditieloze toekomst, leerde Jan Willem ons respect te hebben voor de geschiedenis, voor 'hoe alles gekomen is', voor hen die vóórgingen, voor onvergankelijke wetten. Door de jaren heen bleef hij een man, die de oude waarheden, dit oude testament, doorgaf als waren ze nieuw en revolutionair. De opwindende 'fantastische verhalen van De Boer' - we hebben er wel eens ongelovig om gelachen - hebben voor onze voeten betrouwbare bruggen geslagen van verleden naar toekomst.

Zijn boeken volgden elkander vrij regelmatig op. Na *Solaes*, de geschiedenis van een zielszieke die nieuw leven putte uit romantische overlevering, kwam *Ras*, de hoog-opvlammende geschiedenis van een oud-Fries geslacht waarvan de laatste afstammeling zich van de ondergang losmaakte om een nieuwe levensvisie te aanvaarden. Twee jaar na dit boek (welks titel hij twee decennia later stellig niet meer voor zijn rekening zou willen nemen) verscheen *Het Boek God, een beetje menschenleven*. In dit werk (1926) kwam opnieuw, maar nu in een ander miraculeus licht, de geestelijke nalatenschap van het voorgeslacht aan de orde. Bij het schrijven hiervan werd hij vooral geïnspireerd door het apocalyptische 'Offer des Heren' van de oude Wederdopers, aan wier geloofsleven hij zich sterk verwant voelde: direct contact tussen God en mens zonder middelaarschap.

Het zag er toen naar uit alsof de schrijver voorlopig genoeg had van de boekenschrijverij. Maar wie hem kende, wist wel dat de laden van zijn schrijftafel zich vulden met manuscripten, waarvan hij meende dat ze niet rijp genoeg waren om te worden afgedrukt. Toch zou elf jaar later, in 1938, weer een roman bij W.L. en J. Brusse verschijnen: *Vrouwen en Vrienden*, een droomachtige verwickeling vol nostalgie naar een plaats die Port Mémoyre heette, aan een onbekende kust. Van al zijn romans is deze nu, in onze dagen, nog het best verstaanbaar. Er zullen zeker nog heel wat decennia moeten verstrijken voordat de romans van tussen beide wereldoorlogen in de eerste helft van deze eeuw hernieuwde aandacht krijgen.

Vroeg men aan Jan Willem de Boer, welk van zijn werken hemzelf de meeste bevrediging had geschonken, dan gaf hij, meest na enige aarzeling en met hoog-opgetrokken wenkbrauwen (de leestekens van zijn altijd aanwezige ironie) ten antwoord: 'De novelle *Sjeernark* in Elseviers Maandschrift uit 1923'. Van dit prachtige sprookjesachtige verhaal is enkele jaren geleden nog een afdruk gemaakt; het was al bijna aan de vergetelheid prijsgegeven. Minder begrijpelijk is, dat hij naast *Sjeernark* vooral ook de Rotterdamse bundel 'Hartje Stad' noemde als werk dat hem het naast aan het hart lag. Waarschijnlijk speelde de weemoed om wat door de oorlog in zijn geliefde Maasstad verloren ging de voornaamste rol.

Al lang vóór de tweede wereldoorlog uitbrak was het gezin De Boer - ouders, dochter Madzy, zoons Hayo, Jan Willem jr. en Axel Menso - van de stad naar Hillegersberg verhuisd. Eerst

naar de Breitnersingel in de polderdiepte en van daar naar het ruime hoekhuis Straatweg-Berglustlaan. De familie voelde zich hier omringd door bevriende kunstenaars zoals Marius Richters en diens begaafde kinderen, Jaap Gidding, Herman Bieling, de schrijver M.J. Brusse alsmede door een hele schare artistiek en cultureel bevlogen intellectuelen.

Jan Willem de Boers werk op de krant - hij was chef van de afdeling buitenland - vereiste door de zich steeds meer op een ramp toespitsende toestand in de wereld de uiterste concentratie en een flinke dosis omzichtigheid. Dat desondanks de roman Vrouwen en Vrienden nog kon worden voltooid, mocht wel een wonder heten.

De oorlogen in het Verre Oosten en in China, de ontstellende olievlek van het nationaal-socialisme die zich over het midden van Europa uitbreidde en talloze gebeurtenissen waaraan een mené-tekèl-betekenis kon worden toegekend, maakten de afdeling buitenland - zelfs van een krant als het Nieuwsblad, die zich toch hoofdzakelijk op de eigen stad placht te concentreren - tot de meest omvattende en enerverende. In die spannende maanden vóór Europa in vuur en vlam raakte, mocht ik Jan Willem de Boer assisteren en hem dus van dichtbij dag-aan-dag gadeslaan. Uiterlijk rustig maar inwendig hoogst ongerust over wat hem een onvermijdelijkheid toescheen, zat hij achter zijn schrijfmachine en tikte het ene waarschuwend artikel na het andere. Onze vriendschap kreeg in dit tijdsgewricht een nieuw aspect, nam nu het karakter aan van een gezamenlijk beleefd avontuur, dat alleen goed kon worden doorstaan in het besef van een eender gericht inzicht, vrees en hoop (maar van het eerste 't meest) doorengemengd, tot de bom barstte.

Doordat de mobilisatie mij van het Nieuwsblad wegriep, weet ik weinig van wat zich in en om De Boer afspeelde in de maanden onmiddellijk voorafgaand aan de Duitse inval en na de verwoesting van onze stad.

Bij de crematie van mijn vriend Jan Willem in het Bredase crematorium op 29 november werd een grote krans aangedragen uit naam van het Voormalig Verzet Zuid-Holland; ook werden enkele woorden uitgesproken door een vertegenwoordiger van deze in nood geboren organisatie. Welke rol De Boer in dit Rotterdams verzet heeft vervuld, was zelfs zijn vrienden een raadsel, naar welks oplossing hem ook niet werd gevraagd omdat wij wel bevroedden dat zijn antwoord een typisch Jan

Willem-antwoord zou zijn: een afwerend handgebaar, een stille lach- half weemoed half voldaanheid.

In 1975 heeft pastoor Nic. Apeldoorn, die destijds onder de schuilnaam Victor leiding gaf aan het verzet tegen de vijandelijke terreur in de Maasstad, in het orgaan *Nieuwsbrief* (de Band voor Voormalig Verzet Zuid-Holland) verslag uitgebracht van een bezoek aan Jan Willem. Het was kort na het heengaan van Jet de Boer-Van Strien, zijn trouwe, intelligente en dappere levensgezellin, met wie hij nog menig jaar (toen het huis in Hillegersberg hun te bezwaarlijk werd) in het fraaie flatje van De Duynsberg had gesleten. De interviewer spreekt van Jan Willems 'burcht': die gezellige zitkamer met aan twee kanten vensters, uitziend op bruegheliaanse bomen. Het blijkt dan, dat De Boer het triest vindt om over de dagen van het verzet te praten. Hij zegt: 'ik heb geen heldendaden te melden; bij mij was het alleen een kwestie van houding'.

Het verhaal dat J.W. de Boer aan zijn ondervrager deed, is vrij onduidelijk - hetgeen voor de hand ligt omdat jarenlange spanning zich moeilijk in een kloppend verhaal 'even' laat navertellen. Op verzoek van de gemeente-archivaris drs. R.A.D. Renting had De Boer zich al eerder gezet tot het schrijven van de geschiedenis van het verzet in Rotterdam. In drie maanden tijds had hij dit omvangrijke werk gereed gemaakt - hij was juist vrij ernstig ziek geweest en in een Tilburgs ziekenhuis geopereerd, maar het schrijven van dit stuk jonge historie hielp hem er weer bovenop. Volgens 'Victor' had géén man deze geschiedenis zo verantwoord kunnen schrijven, omdat hij vlekkeloos in houding en terzake volkomen op de hoogte was. Helaas is De Boers bijdrage tot een omvangrijk boekdeel over de Rotterdamse geschiedenis-in-oorlogstijd nog altijd niet gepubliceerd. Jan Willems manuscript beidt z'n tijd in de archiefkluizen.

Voor wie met de familie De Boer goed bekend is, komt het verhaal - zoals pastoor Apeldoorn het optekende - nogal aprocrief over. Jan Willem, die op 9 mei 1940 zijn laatste artikel in het Rotterdamsch Nieuwsblad schreef (vol berusting: 'Het is nu zover'), werd niet geloofd. Ook niet in eigen kring. In 1939 komt een oom op bezoek. Hij bereist de wereld en weet veel te vertellen. Hij ziet een wereldoorlog niet zo zitten - zeker niet een overrompeling van Nederland. En waarschijnlijk is hij de oorzaak, dat de meningen over- en de beoordeling van de toestand uit elkaar lopen. Jan Willem aan de ene kant, moeder en de kinderen als tegenpool. Ongeveer een week of zes vóór

september '39 moet de keuze worden gemaakt. Steunend op zijn reële informaties en na jarenlange serieuze bestudering van de ontwikkeling van het nationaal-socialisme in Duitsland ziet Jan-Willem maar één uitweg. Uit dit land vertrekken. Hij stelt het zijn vrouw en kinderen voor. Het zal een hele stap betekenen. Alle schepen moeten achter hen worden verbrand. Maar hij heeft vertrouwen. Bij de anderen is dit vertrouwen minder. Des te groter echter het vertrouwen, dat het wel mee zal vallen. Men voelt er niets voor om te gaan en Jan Willem legt zich bij deze beslissing neer. Wèl met een restrictie. 'Bij de dingen, die komen gaan, vraag ik dan wel stipte gehoorzaamheid' - is zijn besluit.

De oorlog kwam. Het bombardement rukte het hart uit Rotterdams lijf. Er was geen krant meer, maar de redactie kwam toch weer na korte tijd bijeen om wat orde op zaken te stellen. Er werden berichten verzameld en J.W. de Boer kreeg tot taak, de grondslag te leggen tot een nieuw krantenarchief. Zijn Hillegersbergse huis noemt hij 'een glazen huis', in dubbele betekenis. Veertig vensters, alles bijeengételd, dus er viel wat te verduisteren. Een grote zorg vormde zeker wel het feit, dat moeder Jet een geboren Joodse was. Toen de ster-verordening kwam, besliste Jan Willem: 'Jij mag geen ster dragen, jij laat je niet registreren en ik geef je niet op ter registratie'. Wel werd het een zware geestelijke belasting om de gevolgen daarvan te dragen, zei De Boer in het interview met 'Victor'. Jets zenuwen hebben daarvan wel een knauw gekregen. Ook de kinderen kregen hun aandeel in de gebeurtenissen. Tot zijn grote voldoening kon Jan Willem senior later verklaren, dat zijn eigen 'houding' op dochter en zonen geheel is overgegaan.

In de vriendenkring heeft men in de oorlogstijd niets van dit alles geweten. Verwondering - blijde verwondering uiteraard - bestond over het feit, dat Jet de Boer-Van Strien geen ster droeg, maar nooit heeft iemand dit onderwerp durven aanroeren.

Al spoedig na het einde van oorlog en bezetting is J.W. de Boer - wiens 'houding' geen aansluiting meer vond bij de krant, waarvan de voorzichtige en omzichtige leiding hem al lang tegen de borst stuitte - redacteur van Het Parool geworden. Na zijn pensionering is het echtpaar Jan en Jet de Boer verhuisd - vooral op aandringen van de kinderen, die hun ouders wat meer gemak wilden geven. Het was moeilijk, van veel dierbaars afstand te doen: de geliefde omgeving, de grote massa boeken waarvoor geen plaats meer was in een twee-kamerflat. Toch werden de

jaren in Tilburg - er bleef toch nog een volle boekenkast en spoedig vulden zich stoelzittingen en tafels met paperassen - een vredige periode in Jan Willems leven. Moeilijk werd het voor hem na de dood van zijn lieve, altijd zo opgewekte, dappere vrouw die hij met zoveel toewijding heeft mogen bijstaan. Zijn kinderen, die zich belangrijke posities veroverden en vele malen over de grenzen van ons land wegvlogen om steeds via De Duynsberg in Tilburg huiswaarts te keren, waren altijd zijn trots en zijn vreugde. Veel ging hij niet meer weg, de laatste jaren van zijn leven. Ja, een enkele maal - tot zijn grote genoegen - met zijn oudste zoon op reis naar het hoge noorden van Nederland, het land der vaad'ren, om daar wat rond te kijken. En ettelijke keren per jaar op en neer naar zijn goede Rotterdam, Hillegersberg, de Dorpsstraat in, langs het postkantoor het pad naar de ingang van het kerkhof aan de voet van de Hillegondakerk en bij de kasteelruïne. Wat bloemen leggen op het familiegraf, Jets laatste rustplaats. Nu ook die van Jan Willem zelf, letterkundige, een man 'polytropos' zou Homerus zeggen: veelzijdig. Een avontuurlijke geest met een rijke fantasie, en vooral - een nobel vriend, onvergetelijk.

45. Jan Willem de Boer; foto naar een geschilderd portret door Marius Richters.

46. Ir. W.G. Witteveen; foto naar een geschilderd portret uit 1965 door M.M. Burgers-Witteveen.